

Filistejci iz prizora »Samson« iz uprizoritve Škofjeloškega pasijona 2015. Foto: Jože Šenk

JANKO JEROMEN

VLOGA SAMSONA V ŠKOFJELOŠKEM PASIJONU

Pri uprizoritvi Škofjeloškega pasijona 2009 me je neprijetno presenetila postavitev 4. podobe pasijona (po gledališkem listu 7a. prizor), v kateri nastopajo Samson (ki naj bi ga vodila dva dečka) in vojaki. Zadnjih deset let se intenzivno ukvarjam s krščansko srednjeveško ikonografijo, zato sem bil še posebej pozoren, kako bo izpeljan ta prizor. Dečkov v uprizoritvi nisem nikjer videl, rokopis pasijona pa igralcem za to podobo ne ponuja nobenega besedila. Kaj zdaj?

Vse kaže, da je bil v zadregi tudi dramaturg/režiser, saj se to jasno čuti iz besedila k prizoru, ki je v gledališkem listu:

»Prizor s Samsonom je treba povezovati z naslednjim prizorom Kravavi pot, saj se v kričečem kontrastu teh dveh prizorov izkaže novost Kristusovega ravnanja. Samsona vidimo v fazi, ko ga Filistejci peljejo zvezanega, kot so tudi Judje ujeli Kristusa na Oljski gori.«

Prizor, kakršnega si je zamislil in ga realiziral dramaturg/režiser, je res v kričečem kontrastu s prizorom pred in za njim: zadnja večerja je končana, Jezus in učenci so odpeli zahvalno pesem in se odpravili proti Oljski gori, kjer je Jezus že vedel, kaj ga čaka, učenci pa še ne.

V to spokojno, morda rahlo otožno dogajanje kot strela z jasnega useka silak Samson (nekakšen Bruce Lee, mojster borilnih veščin, kot smo ga vajeni iz raznih hongkonških filmov) in v hipu pokosi pol čete vojakov, preden ga ukrotijo. Nato začne Kristus mirno potiti krvavi pot.

Ali je mogoče, da si je oče Romuald zamislil tako uprizoritev Jezusovega trpljenja, ki naj bi ljudem razvnela pobožnost in vžgala ljubezen do Jezusove veličastne žrtve? Mislim, da ne! Kje torej tiči napaka?

Zgodba s prizori o Jezusovem trpljenju, pasijon, je obstajala že v srednjem veku, preden jo je zapisal oče Romuald v obliki pasijonske igre. Vsebina je bila zapisana že v visokem in poznem srednjem veku (13. – 15. stoletje), ko so nastala glavna t.im. **tipološka dela**, npr. *Biblia pauperum* (*Biblija za neuke*), *Speculum humanae salvationis* (*Zrcalo človekovega odrešenja*), *Bible moralisee* (*Biblija v poučnih zgodbah*) in na koncu še *Concordantie caritatis* (*Sozvočje del ljubezni*). V

teh besedilih so bile jasno določene vloge oseb Stare in Nove zaveze in njihovi medsebojni odnosi. Srednjeveški avtorji so izdelali obsežen sistem, v katerem je bila (skoraj) vsaka oseba ali dogodek Stare zaveze **predpoda** osebe ali dogodka iz Nove zaveze, osebe in dogodki Nove zaveze pa so torej **podobe**, dopolnitve oseb in dogodkov iz Stare zaveze. Ta sistem so vsi, ki so pisali, poznali in ga dopolnjevali, včasih do (za nas) smešnih podrobnosti. Stvari bodo bolj nazorne in lažje razumljive, če si preberete uvod (*Prologus*) k **Zrcalu človekovega odrešenja**:

Zrcalo človekovega odrešenja 1325-1330 AD

Ravensburg(?) nad Bodenskim jezerom

Prevod J. Jeromen

PROLOGUS

Tisti, ki mnoge vzgajajo k pravičnosti,
bodo žareli kot zvezde vso večnost.

Zato sem se odločil spisati knjigo za vzgojo mnogih.

Kdor jo bo bral, bo iz nje prejemal poduk in ga tudi dajal naprej.

V našem sedanjem življenju se mi ne zdi nič koristnejše od tega,
da spoznavamo Boga našega stvarnika in svojo lastno ustvarjenost.

To spoznanje lahko tisti, ki znajo brati, dobijo sami iz Svetega pisma,
neuki pa se morajo podučiti s knjigami za preprosto ljudstvo, t.j. s slikami.

Zato sem v božjo slavo in za poduk neukih

sklenil z božjo pomočjo sestaviti knjigo za preprosto ljudstvo,
ki bo nudila nauk tako klerikom (posvečenim osebam) kot preprostemu
ljudstvu.

Največ dela imam, kako naj jo razložim, pojasnim z lahkim besedilom.

Najprej nameravam opisati padec Luciferja in angelov,

nato greh prvih staršev in njihovih potomcev,

za tem pa, kako nas je Bog osvobodil s svojim učlovečenjem

in s kakšnimi podobami je nekdaj svoje učlovečenje že naprej oznanil.

V tem drobnem delu se bomo dotaknili različnih zgodb,

ki pa jih ne bomo razlagali v celoti od besede do besede;

učitelj lahko vzame iz zgodbe le tisti odlomek,

ki se mu zdi koristen za njegov namen.

Da boste to bolje in jasneje razumeli,

prisluhnite zdaj teje primeri:

V neki opatiji je rasel mogočen hrast,

ki ga je bilo treba zaradi njegove severne lege posekati in izrjavati.

Ko je bil posekan, so se zbrali okrog njega mojstri različnih dejavnosti
in vsakdo si je izbral tisto, kar je ustrezalo njegovi dejavnosti.

Mojster kovač si je vzel štor,

zdel se mu je namreč primeren za tnalo, da bo na njem koval.

Mojster čevljar si je izbral lubje,

ki ga je zmlél v prah za obdelavo živalskih kož.

Mojster svinjar si je vzel želod,

z njim je nameraval zrediti svoje prašiče.

Mojster tesar si je izbral pokončno deblo,

da bo iz njega izdelal ostrešje.

Mojster ribič si je izbral ukrivljene veje,

da bo z njimi napravil spoje na ladjah/čolnih.

Mojster mlinar je izkopal korenine, ki jih bo zaradi

njihove trdnosti lahko uporabil v mlinu.

Mojster pek je zmetal na kup vse veje,

da bo z njimi kasneje podkuril peč.

Mežnar je odnesel zelene vejice,

da bo z njimi okrasil cerkev za praznik.

Prepisovalec knjig (scriptor) je nabral okrog sto hrastovih šišk,

da si bo iz njih pripravil črnilo.

Mojster kletar si je vzel nekaj kosov lesa,

iz katerih si bo napravil škafe.

Na koncu je še mojster kuhar zbral ostanke

in jih odnesel v kuhinjo na ogenj.

Vsakdo je torej vzel tisto,

kar se mu je zdelo primerno za njegovo dejavnost.

Kar je enemu ustrezalo za njegovo službo,

to za drugega ni bilo primerno.

Na enak način nastaja tudi zgodba:

vsak učitelj vključi vanjo, kar ustreza njegovemu namenu.

Tudi pri tem pisanju se bom držal enakega načina:

vključil bom le delček kakšne zgodbe, ki mi bo ustrezal;

nočem vam pripovedovati celotne zgodbe,

da tistim, ki berejo ali poslušajo, ne bi postalo dolgčas.

Zavedati se moramo tudi, da je

Božja beseda resnično mehka kakor vosek:

če v vosek vtisnemo pečat,

Sprejme vase njegovo podobo.

Če je v pečatu upodobljen lev,
ga bo mehki vosek takoj sprejel vase.
Če pa je v drugem pečatu orel,
bo isti vosek sprejel podobo orla.
Tako ena in ista stvar včasih pomeni hudiča, včasih pa Kristusa.
Ne smemo se čuditi temu načinu v Svetem pismu,
saj lahko neka stvar ali oseba dobi različne pomene
glede na različna dejanja te osebe ali dogajanja s to stvarjo.
Ko je npr. kralj David zagrešil prešuštvo in umor,
ni bil predpodoba Kristusa ampak hudiča.
Ko pa je ljubil svoje sovražnike in jim delal dobro,
ni imel podobe hudiča ampak Kristusa.
Ne smete se torej pritoževati, da včasih krivičnež upodablja Kristusa,
treba je namreč pomisliti na ustrezno razlago imena ali dejanja.
Čeprav je npr. Absalom po krivem zasledoval svojega očeta,
je kljub temu označeval Kristusa zaradi nekaterih podobnosti:
ne zaradi tega, ker je krivično deloval proti svojemu očetu,
ampak zato, ker je bil izredno lep moški in je visel na drevesu –
Kristus je bil namreč najlepši izmed vseh človeških sinov
in je viseč na drevesu križa izdihnil svojega duha.
Samson je nekoč prišel v mesto Gaza
In tam prebil noč pri vlačugi.
Njegovi sovražniki so zapahnili mestna vrata,
saj so ga nameravali navsezgodaj umoriti.
Samson pa se je sredi noči prebudil,
iztrgal mestna vrata in jih odnesel s seboj.
Čeprav je Samson tisto noč verjetno grešil z vlačugo,
je bil vendar predpodoba našega Gospoda Kristusa –
ne zato, ker je ležal s tisto vlačugo,
ampak zato, ker je vstal sredi noči in iztrgal mestna vrata.
Tako je tudi Kristus sredi noči vstal iz smrtnega sna,
strl vrata pekla in izpeljal s seboj jetnike.
Te pomembne stvari zato omenjam in vas nanje opozarjam,
ker sodim, da je to koristno za vse, ki študirajo Sveto pismo.
Če bi v tej moji knjižici študenti slučajno naleteli na taka mesta,
ne bodo mogli sprevrčati mojih besed, ker je takšen način razlage.
O, dobri Jezus, naj ti bo to drobno delo všeč,
naj bo bližnjim v duhovno korist, ti pa me prištej med svoje!

Če se znajdemo v zadregi, kot je gornji 7a. prizor s Samsonom, moramo pač pogledati, ali je in kako je v glavnih tipoloških delih povezan lik Samsona s prizorom, kako Judje Kristusa primejo, zvežejo, zaničujejo in pretepajo. Zanašati se na tisto, kar nam je ostalo v spominu od zgodb Svetega pisma iz šolskih let, in nato z modernimi gledališkimi prijemi skrpiti prizor, je neodgovorno. Mimo grede: govoriti o *kričečem kontrastu* med dvema prizoroma srednjeveške (in posledično tudi baročne) duhovne drame, je brez vsake osnove. Priznani poznavalci srednjeveške literature (npr. Karl Künstle, Emile Mâle) izrecno opozarjajo, da duhovni pisatelji tedaj niso gradili zgodbe na paradoksih ali »kričečih kontrastih«. Njihova dela so bila namenjena verskemu poduku preprostega, neukega, nepismenega ljudstva. To ljudstvo je besedilo poslušalo (brez gledališkega lista!) in mu je moralo biti dogajanje zato takoj jasno in razumljivo.

Če si pogledamo katerokoli izmed zgoraj omenjenih tipoloških del, bomo hitro ugotovili, da Samson redno nastopa v prizorih Kristusovega trpljenja, vendar ne kot silak in zmagovalec (ki z oslovsko čeljustjo na mah pobije vse Filistejce ipd.), ampak kot nedolžna žrtev (svoje strasti in ženske zvičajnosti).

Oglejmo si dva najbolj izrazita primera:

Prvi primer je iz *Speculum humanae salvationis*, *Zrcalo (podoba) človekovega odrešenja*.

To tipološko delo ima 42 poglavij: od stvarjenja angelov in človeka preko celotne zgodbe odrešenja do poslednje sodbe. Kot vidite iz priložene slike 19. poglavja **Kristusa zasmehujejo**, obsega vsako poglavje dve strani v rokopisu oziroma štiri stolpce z besedilom in ilustracijo. Prvi, levi stolpec **J je podoba** iz Nove zaveze, preostali trije **K, L, M** so tri **predpodobe** iz Stare zaveze:

J – podoba: zaslepljeni Judje zagrnejo Jezusu obraz, vanj pljujejo in ga klofutajo. (Mt 26,67)

K – predpodoba 1: Aronovega svaka Hura Judje tako opljujejo, da se v pljunkih zaduši. (nesvetopisemska srednjeveška zgodba)

L – predpodoba 2: Ham (v rokopisu pomotoma Kajn) zaničuje svojega očeta Noeta, ker je pijan razgaljen obležal in zaspal. (1Mz 9,20-23)

M – predpodoba 3: Filistejci oslepijo Samsona in ga zasmehujejo. (Sod 16,21)

Pod ilustracijo piše:

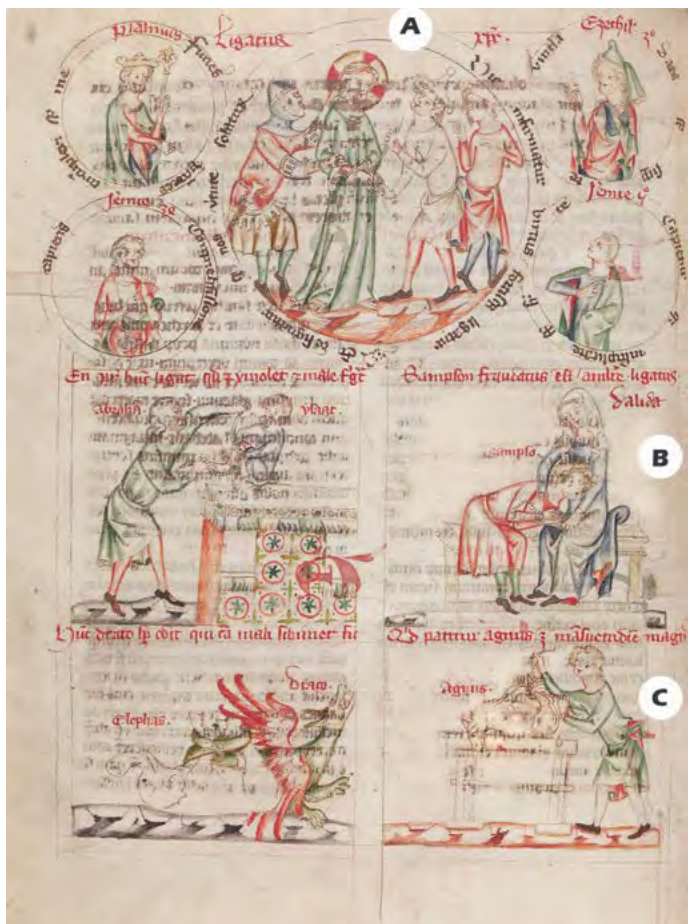
Filistejci, Samsonovi sovražniki, so predpodoba zgoraj omenjenih Judov, ki so zasmehovali Kristusa. Filistejci so Samsona ujeli in oslepili, se norčevali iz njega in ga zasmehovali. Samsona imamo zaradi nekakšne podobnosti po velikem pogumu in moči lahko za podobo Kristusa. Kot se je Samson za spremembo enkrat prostovoljno pustil ujeti, tako je tudi Kristus dovolil, da so ga Judje zvezali in zasmehovali. Ob drugi priliki pa se je Samson, ker mu je bilo pač tako všeč, strašno maščeval nad svojimi sovražniki. Tako se bo

godilo tudi Kristusovim sovražnikom ob koncu časov, ko bo v veličastvu in moči prišel k poslednji sodbi. Noben spis, noben jezik ne more razložiti, kakšno maščevanje bo takrat zadelo njegove sovražnike. Takrat bi njegovi sovražniki raje prestali vsakršno kazen, kakor pa zrli v obraz razjarjenemu sodniku in maščevalcu. Takrat jim poreče: »Poberite se, prekleti, v večni ogenj!« Prijateljem pa poreče: »Pridite, blagoslovljeni, prejmite večno nagrado!«

O, dobri Jezus, naj ti tako služimo, da si bomo zaslužili slišati, kako nas boš poklical k blaženim!

Samson je tokrat v najožjem pomenu predpodoba Judov (oslepitev = zaslepljenost), v širšem pomenu (zaradi nekakšne podobnosti v velikem pogumu in moči) pa je tudi predpodoba Kristusa.

Kot vidite, Samson v tem prizoru nikoli ne nastopa kot nekašen zmogoviti silak.

Drugi primer je iz **Concordantie caritatis - fol. 82v**. Sozvočje del ljubezni

To je najkasnejši in najbogatejši tipološki rokopis (ok. 1350 AD). Celotno delo obsega okrog 130 poglavij (pridigerskih osnutkov, vsako poglavje obsega eno (levo) ilustrirano stran in eno (desno) stran komentarja.) Oglejmo si ilustrirano stran pridigerskega osnutka za Mt 26,47sl. Kristusa primejo in zvežejo, fol. 82v. Na vrhu

strani je v večjem krogu **podoba** (zvezani Kristus), okrog nje v štirih manjših krogih citati prerokov, spodaj najprej vodoravni pas z dvema **predpodobama** iz Stare zaveze (Abrahamova daritev, Dalila zveže Samsona), čisto spodaj pa še vodoravni pas z dvema **predpodobama** iz narave (slon in zmaj, zvezano jagnje ne da glasu od sebe).

A- **podoba**: Kristusa zvežejo

B- **predpodoba**: V Sod 16 beremo, da je Dalila Samsona uspavala in zvezala, da bi ga umorili. Enako so Judje (sinagoga) zvezali Kristusa, da bi ga križali. Kakor je Dalila prevarala svojega ljubimca, tako je tudi nezvesto judovsko ljudstvo ukazalo Kristusa križati.

C- **predpodoba**: Jagnje je krotka žival, kadar ga ujamejo, zvežejo ali celo ubijejo – ves čas ne da glasu od sebe. Tako je krotek tudi Jezus, brezmadežno jagnje, saj mirno prenaša vse, kar mi slabega delamo; kadar je zaradi nas ujet, zvezan in obsojen na mnogotero trpljenje in smrt. Pri tem ne da niti glasu od sebe, ker nas ljubi in je vedno pripravljen trpeti, da nas reši. Če svoje življenje končamo v grehu, ga s tem ponovno umorimo.

Vam je zdaj lažje razumljivo, zakaj v tem prizoru nima igralec nobenega besedila? Kot nedolžna žrtev je Samson enak jagnjetu, ki ne da glasu od sebe, tudi če ga peljejo v smrt. Samson je torej na tem mestu v pasijonu predpodoba Kristusa, ki je za nas žrtvoval svoje življenje.

V Diplomatičnem prepisu Škofjeloškega pasijona, Mladinska knjiga 1987, v opisu 4. podobe pasijona nastopata tudi dva dečka, da vodita oslepljenega in nemočnega Samsona. V lanskoletni uprizoritvi pasijona in tudi leta 2009 teh dečkov ni bilo, saj silak, kakor je bil Samson predstavljen, pač ne rabi nikakršne pomoči. Ta dva dečka pa sta jasen avtorjev namig, da v tem prizoru Samson nastopa kot nemočna žrtev, kot jagnje, ki brez besed sprejme nase trpljenje in smrt. Uprizoritev tega je za dramaturga/režiserja gotovo umetniško zahtevnejše, a tudi bogatejše delo.